

UDK 272-742-226:2-732.3VAT2

Izvorni znanstveni rad

Primljeno 6/05

ZAKONIK KANONSKOG PRAVA – TEOLOŠKO-PРАВNA SINTEZA SABORA

Josip ŠALKOVIĆ, Zagreb

Sažetak

Pretpostavljajući opće znanje o važnosti II. vatikanskog sabora i kanonskog pravnog uređenja u životu Crkve, autor u članku analizira poveznice između *dokumenata II. vatikanskog sabora* i odredbi *Zakonika kanonskog prava 1983*. Među saborskim načelima, koja izražavaju pravu i vlastitu sliku Crkve, a koja su posebno utjecala na odredbe važećeg Zakonika, autor osobito ističe: nauk prema kojem se Crkva predstavlja kao Božji narod, a hijerarhijska vlast kao služenje; nauk koji prikazuje Crkvu kao zajedništvo i potom određuje međusobne odnose koji moraju vladati između partikularne i opće Crkve te između zbornosti Biskupskog zbora i prvenstva rimskog prvosvećenika; nauk prema kojem svi članovi Božjeg naroda, na sebi vlastit način, sudjeluju u trostrukoj Kristovoj službi: svećeničkoj, proročkoj i kraljevskoj; nauk o dužnostima i pravima vjernika, posebice laika; nauk o karizmama i naglašavanje prava i dužnosti da se vrše; razvoj novih oblika zbornog sudionništva na različitim razinama; kao i ekumenska, misijska i pastoralna usmjerenost Crkve. Istaknuta saborska načela ne iscrpljuju sav teološki sadržaj koji je utjecao na važeći Zakonik, nego pomažu da bi se shvatile fundamentalne linije kanonskog pravnog uređenja, napose važećeg Zakonika. Zakonik na određeni način treba shvatiti kao veliki napor da se taj nauk, odnosno saborska ekleziologija, prenese u kanonistički (pravni) govor. Izvori Zakonika, koji upućuju na dokumente II. vatikanskog sabora, najbolje pokazuju u kakvom su izvanjskom odnosu tj. s formalno-materijalne strane te kolika je stvarna unutarnja povezanost Sabora i Zakonika. Na kraju članka autor ističe potrebu stvaranja novog pravnog mentaliteta, otvara pitanja i probleme vezane uz provedbu Zakonika te otkriva za naše okolnosti nove pristupe u tumačenju smjernica Sabora i odredbi Zakonika.

Ključne riječi: II. vatikanski sabor, Zakonik kanonskog prava 1983., izvori kanonskog prava, obnova Zakonika, provedivost odredbi.

Uvod

Povijesno postojanje ljudske osobe isprepleteno je nebrojenim različitim iskustvima između kojih značajno mjesto zauzima i pravno iskustvo. Gledajući radikalno pravno iskustvo nije ništa drugo nego život prema pravu.¹ Budući da

¹ Usp. M. REALE, *Il diritto come esperienza*, Milano, 1973.; A. MARTINI, *Il diritto nella realtà umana*, u: AA. VV. *Il diritto nel mistero della Chiesa*, vol. I., Roma, 1995., str. 11.

je pravo duboko ljudsko, ono traži da prema njemu zauzmemo protumačeno i odgovorno gledište koje će naše iskustvo učiniti konstruktivnim. Pravo kao predmet studija mnogih humanističkih znanosti,² koje ga promatraju s polazišta svojih vlastitih specifičnosti, poznaje široku ljestvicu različitih pristupa među kojima je i antropološki pristup. U izboru antropologije, u čemu nam pomaže teologija prava, kanonsko pravno uređenje odlučuje se za antropologiju personalističkog utemeljenja u kojoj je ljudska osoba temelj, izvor, opravdanje, središte, posljednja svrha i vrhunac prava.³ Nesumnjivo da odnosi među subjektima nužno rađaju pravni fenomen, koji nalazimo ne samo u društvenoj nego i u crkvenoj stvarnosti. Služenje drugima, biti vjernik, institucionalni izgled Crkve, preuzimanje crkvenih službi..., zahtijevaju vlastite strukturalne elemente: red, pravednost i društvenost.⁴ U usporedbi pravnog uređenja pojedine države ili političke zajednice s kanonskim pravnim uređenjem treba voditi računa da se nalazimo pred jednom sasvim drugačijom stvarnošću. Složena stvarnost Crkve, koja je ljudska i božanska u isto vrijeme, otežava definiranje njezine naravi. Ako se Crkva s jedne strane sastoji od ljudi koji žive i djeluju u povijesti, s druge strane ona je svjesna da je u »Kristu kao sakrament ili znak ili oruđe najtješnjeg sjedinjenja s Bogom i jedinstva cijelog ljudskog roda«⁵. Kanonsko pravno uređenje ne postavlja se iznad gotove stvarnosti misterija Crkve nego kao potrebna dimenzija same njezine naravi. Za ispravno shvaćanje naravi i zadaće kanonskog prava u Crkvi potrebno je produbiti one aspekte misterija Crkve iz kojih izvire njezina pravna dimenzija.⁶ Tri su aspekta misterija Crkve koja su temeljna za tumačenje i shvaćanje pravne dimenzije Crkve: sakrament, zajednica i institucija. Kategorija sakramenta, zajednice i institucije omogućuje određivanje odnosa između vidljive i nevidljive stvarnosti u Crkvi te otkriva postojanje reda.⁷

Crkva je tijekom povijesti neprekidno imala pravni sustav,⁸ ali taj sustav nije bio uvijek jednak. U određenim vremenskim razdobljima javljali su se pokreti koji odbacuju pravo u Crkvi.⁹ Ta stalna prisutnost prava u Crkvi, kao i odbacivanje

² Npr. filozofija prava, sociologija prava, psihologija prava, teologija prava, politika prava.

³ Usp. GS 3; 12; 22; A. MARTINI, *Il diritto nella realtà...*, str. 14-19.

⁴ Usp. A. MARTINI, *Il diritto nella realtà...*, str. 21-24.

⁵ LG 1.

⁶ Usp. OT 16.

⁷ Usp. A. LONGHITANO, *Il diritto nella realtà ecclesiale*, u: AA. VV. *Il diritto nel mistero della Chiesa*, vol. I., Roma, 1995., str. 84-96.

⁸ Usp. J. GAUDEMET, *Storia del diritto canonico*, Milano, 1998.; A. GIACOBBI, *Il diritto nella storia della Chiesa sintesi di storia delle fonti*, u: AA. VV. *Il diritto nel mistero della Chiesa*, vol. I., Roma, 1995., str. 153-231; N. ŠKALABRIN, *Uvod u kanonsko pravo*, Đakovo, 1994., str. 87-105.

⁹ Usp. A. LONGHITANO, *Il diritto nella realtà...*, str. 114-117.

prava od nekih pokreta, obvezivali su kanonsku nauku da produbljuje korijene kanonskog prava i traži njegove temelje u crkvenoj stvarnosti. Kanonsko pravo kao neovisna disciplina, koja je istodobno teološka i pravna znanost, osjetila je uvjetovanosti koje su izazvane razvojem ekleziologije i pravne znanosti. Stoga, za govor o pravnoj stvarnosti Crkve važno je kakvu ideju Crkva ima o sebi samoj i koji smisao ima pravo u Crkvi, tj. vlastite funkcije prava u crkvenoj stvarnosti možemo shvatiti tek onda ako ispravno shvatimo pojam Crkve kao Božjeg naroda, kao zajednice, kao društva.¹⁰

U povijesti općih crkvenih sabora zapaženo mjesto zauzima briga Crkve da poboljša vlastito pravno uređenje revizijom zakona, usmjeravanjem vjernika k vrhovnoj normi – spasenju duša i poboljšanju društvenog života Crkve. Plod II. vatikanskog sabora da poboljša vlastito pravno uređenje je *Zakonik kanonskog prava 1983.*¹¹, apostolska konstitucija o Rimskoj kuriji *Pastor bonus 1988.*¹² i *Zakonik kanona istočnih Crkava 1990.*¹³ Zakonici, kao i apostolska konstitucija o Rimskoj kuriji, ozbiljna su nakana da se ono što je na Saboru zamišljeno i odlučeno prevede u zakonik života, u rad i ponašanje. Zavrjeđuje stoga pažnju i pobuđuje zanimanje osobito pitanje u kojoj se mjeri važeći *Zakonik* oslanja na smjernice II. vatikanskog sabora. Objekt istraživanja jesu upravo poveznice između Sabora i *Zakonika* latinske Crkve koje se u ovom radu, pravno-analitičkom metodom, izlažu pod više aspekata: 1) povijesni aspekt: *Od Sabora do Zakonika*; 2) teološko-pravni aspekt: *Teološko-pravna ostvarenja saborskih načela u Zakoniku*; 3) teorijsko-praktički aspekti: *Provedivost Zakonika i stvaranje novih pristupa za naše okolnosti.*

1. Od Sabora do Zakonika kanonskog prava 1983.

1.1. Načela i rad na obnovi Zakonika

Na blagdan obraćenja sv. Pavla 25. siječnja 1959. rimski prvosvećenik Ivan XXIII. najavio je da će: sazvati prvu Rimsku sinodu i Opći sabor te obnoviti *Za-*

¹⁰ Usp. LG 9-29.

¹¹ Usp. *Codex Iuris Canonici*, auctoritate Ioannis Pauli PP. II. promulgatus, u: *AAS* 75 (1983.), pars II.; hrvatski prijevod: *Zakonik kanonskoga prava*, proglašen vlašću pape Ivana Pavla II., GK, Zagreb, 1988., a *Fontium annotatione auctus*, Libreria Ededrice Vaticana 1989.; hrvatski prijevod *Zakonik kanonskoga prava*, proglašen vlašću pape Ivana Pavla II., s izvorima, GK, Zagreb, 1996.

¹² Usp. IOANNES PAULUS PP. II., *Constitutio apostolica de Romana curia Pastor bonus*, (28. iunii 1988.), u: *AAS* 80 (1988.), str. 841-930.

¹³ Usp. *Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium*, auctoritate Ioannis Pauli PP. II. promulgatus, u: *AAS* (1990.), n. 11, a *Fontium annotationes auctus*, Libreria Editrice Vaticana 1995.; hrvatski prijevod: *Zakonik kanona istočnih Crkava*, proglašen vlašću pape Ivana Pavla II., s izvorima, GK, Zagreb, 1996.

konik kanonskoga prava 1917. Najavljeni Opći sabor, pa i Rimski sinod, imali su zadaću da obnove samu Crkvu.¹⁴ Ta dva događaja nužno su »vodila željenom i očekivanom osuvremenjivanju Zakonika«¹⁵. Iz riječi najave rimskog prvosvećenika Ivana XXIII. već je bilo razvidno da reforma Zakonika treba proizaći iz rasprava i odluka Općeg sabora. U kontekstu novog poimanja Crkve obnovljeni Zakonik trebao je biti plod II. vatikanskog sabora prilagođen zahtjevima vremena. Ostvarenje obnove Zakonika Ivan XXIII. započeo je ustanovljenjem *Papinske komisije za obnovu Zakonika* (28. ožujka 1963.) u kojoj se nalazilo 40 kardinala. Nasljednik Ivana XXIII. na papinskoj stolici, Pavao VI., 17. travnja 1964. potvrđuje komisiju za obnovu Zakonika i kardinalima pribrojava još 70 savjetnika.¹⁶ Ozbiljan posao na reformi Zakonika mogao je započeti tek po završetku Sabora. Papinska komisija za obnovu Zakonika na svojoj I. plenarnoj sjednici 12. studenoga 1963. takav je formalni zaključak i donijela.¹⁷ Pavao VI. osobno je označio početak radova, a u prigodnom govoru, između ostalog, istaknuo: »u radu na reformi Zakonika treba imati u vidu sve odluke i dokumente Sabora, jer su u njima date temeljne odrednice zakonodavne obnove koju valja provesti«¹⁸. O potrebi oslanjanja na II. vatikanski sabor Pavao VI. govorio je kasnije više puta u različitim prigodama.¹⁹ Potreba oslanjanja na Sabor spominje se u saborskim raspravama, kao i u samim saborskim dokumentima. U saborskim dokumentima ističe se potreba da se o određenim pravnim institutima u Crkvi odgovarajuće i prikladne norme donesu u preuređenom Zakoniku.²⁰

¹⁴ Usp. IOANNES XXIII., *Sollemnis allocutio ad E. mons. P. Cardinales in Urbe praesentes*, (25. ian. 1959.), u: *AAS* 51 (1959.), str. 68-69.

¹⁵ *Isto.*

¹⁶ Usp. *Predgovor*, u: *Zakonik kanonskoga prava* proglašen vlašću pape Ivana Pavla II., s izvorišnim (hrvatski prijevod), GK, Zagreb, 1996., str. XXXIX. Usp. *Communicationes* 1 (1969.), str. 35. Broj savjetnika stalno se povećavao tako da je 1977. broj savjetnika dosegao 100. Usp. M. BERLJAK, *Iter i glavne značajke novog Kodeksa kanonskog prava*, u: *Bogoslovska smotra LIV* (1984.), str. 238.

¹⁷ Usp. *Communicationes* 1 (1969.), str. 35-36.

¹⁸ *Communicationes* 1 (1969.), str. 4. Usp. *Predgovor*..., str. XLI.

¹⁹ Usp. *Communicationes* 1 (1969.), str. 65; *Communicationes* 2 (1970.), str. 143; *Communicationes* 9 (1977.), str. 24.

²⁰ Usp. CD 44: »Sveti Sabor određuje da se pri reviziji Zakonika crkvenog prava donesu prikladni zakoni u skladu s načelima koja su iznesena u ovom Dekretu, te da se uzmu u obzir i primjedbe što su ih iznijele komisije i saborski oci«; AA 1: »U ovom Dekretu Sabor kani osvjetliti narav, značaj i raznovrsnost apostolata laika te iznijeti osnovna načela i pružiti pastoralne upute za uspješnije njegovo rješavanje; neka sve ovo služi kao norma u reviziji kanonskog prava što se tiče apostolata laikac«; AG 14: »Neka se pravno stanje katekumena jasno postavi u novom Zakoniku«; PO 7: »Neka se, prema današnjim prilikama i potrebama – u obliku i prema odredbama koje će propisati crkveno pravo – ustanovi skup ili senat svećenika koji predstavljaju prezbiteri«; PO 10: »Neka se norme o inkardinaciji i ekskardinaciji preinače tako da bi ova prastara ustanova – koja i dalje ostaje – ipak bolje odgovarala današnjim potrebama.«

O povezanosti Sabora i Zakonika, tj. o ovisnosti Zakonika o Saboru govori i Ivan Pavao II. u apostolskoj konstituciji *Sacrae disciplinae leges*: »Vidjelo se, (dakako) da obnovu Zakonika traži i iziskuje sam Sabor«, te da je »za novi Zakonik (...) bio prijeko potreban prethodni rad Sabora; i premda je bio najavljen zajedno s tim općim saborom, ipak Zakonik vremenski dolazi poslije njega, jer su radovi za njegovo pripremanje, budući da je trebalo da se oslanjaju na Sabor, mogli započeti tek nakon njegova završetka«²¹.

Nakon najave obnove Zakonika trebalo je proći 24 godine da se ostvari program željenog i očekivanog osuvremenjenja Zakonika. Već su od samog početka bila utvrđena pravila postupanja u izradi pojedinih nacrti,²² a službeni rad odvijao se u nekoliko faza.²³ Obnova je bila plod zbornog rada u skladu s Učiteljstvom i naravi Sabora. Biskupi su bili pozvani tri puta, pojedinačno i svi skupa, da sudjeluju, izražavajući na taj način svoju zbornu brigu za čitavu Crkvu. Njima su na svoj način pomagali stručnjaci teologije, povijesti i kanonskoga prava. No, obnova je bila očiti izraz i primatske vlasti rimskog prvosvećenika koji je ustanovio posebnu papinsku komisiju pozvavši stručnjake iz cijele Crkve, dao usmjerenja, razriješio dvojbe i sporna pitanja tijekom radova te je osobno nanovo ispitao konačni nacrt²⁴. Temelji rada na obnovi nalaze se u nagovoru Pavla VI. na kraju Sabora kad ističe: »ne samo da treba preurediti postojeće zakone, nego treba prilagoditi i dugotrajnu stegu novom mentalitetu i novim potrebama, te sve obnoviti prema nauku i reformama 10 općih načela«. Ta su načela bila podvrgnuta preispitivanju i odobrenju *Prve biskupske sinode* u Rimu (30. IX. – 4. X. 1967.).²⁵

²¹ IOANNES PAULUS PP. II., *Constitutio apostolica Sacrae disciplinae leges*, u: *AAS* 75 (1983.), pars II., str. VII-VIII. (dalje u tekstu *SDL*).

²² Usp. *Communicationes* 1 (1969.), str. 44-54. M. BERLJAK, *Iter i glavne značajke...*, bilješka 28, str. 241.

²³ M. Berljak navodi pet faza: 1) tehničko-redakcijskog karaktera u pripremi i izradi nacrti novog Zakonika; 2) najšire savjetovanje s obzirom na sve i pojedine nacрте novog Zakonika; 3) pregledavanje, popravljavanje i ispitivanje s najvećom pažnjom svake prispjele primjedbe; 4) revidiranje i usavršavanje konačnog *Nacrti*; 5) zakonodavni karakter. Usp. M. BERLJAK, *Iter i glavne značajke...*, str. 241-242.

²⁴ Usp. N. ŠKALABRIN, *Uvod u kanonsko...*, str. 99.

²⁵ 1) sačuvati pravni karakter Zakonika koji proizlazi iz društvene naravi Crkve; 2) bolje uskladiti izvanjsko i unutrašnje područje; 3) ograničiti se na odredbe koje su prijeko potrebne pozivajući se više na pravičnost i poticaje; 4) učiniti redovitim ovlasti davanja oprosta od općih zakona koje se priznaju biskupima; 5) primijeniti načelo supsidijarnosti i na zakonodavstvo idući u prilog »decentralizaciji« i razvitku krajevnog prava; 6) pojasniti obveze i temeljna prava vjernika i službu onoga koji vrši vlast; 7) točno odrediti zadaće raznih tijela i postupak za upravne toke; 8) uskladiti načelo područnosti s novim potrebama udruživanja; 9) smanjiti kazneno pravo napose kazne koje su unaprijed izrečene (*latae sententiae*); 10) preurediti sustavnu rasporedbu Zakonika. Usp. *Communicationes* 1 (1969.), str. 77-85; *Predgovor...*, str. XLI.

Papinska komisija za obnovu Zakonika je obavila savjestan i sustavni posao koji je trajao šesnaest godina. Organizirane su studijske skupine prema različitim predmetima uz poneku promjenu tijekom tolikih godina. Savjetnici su napismeno pripremali svoje želje koje su kasnije zorno prodiskutirane na povremenim sastancima, zajeno s prijedlozima koji su stizali sa svih strana, dok se nije stiglo do prvog niza *Nacrta (Schemata)*.²⁶ Nakon što ih je plenarna sjednica komisije ispitala i nakon što su bili predani rimskom prvosvećeniku, *Nacrti* su poslani svim biskupima i raznim crkvenim tijelima između 1972. – 1977. godine. Kako su se primjedbe postupno vraćale u Rim, radilo se sedam godina na obradi svakog *Nacrta* u deset studijskih skupina.²⁷ Da bi i javno mnijenje bilo informirano, pristupilo se izdavanju *Communicationes*.²⁸ U radu je, dakako, bilo i poteškoća. Uvodni nacrt nazvan *Lex Ecclesiae Fundamentalis (Temeljni zakon Crkve)*, koji je želio Pavao VI. i koji su mnogi savjetovali da se tako označe institucije i odredbe Crkve koje se smatraju općim bilo u Zakoniku za latinsku Crkvu bilo u Zakoniku za istočne sjedinjene Crkve, naišao je na žestoko protivljenje. Međutim, na kraju je rimski prvosvećenik smatrao da je prikladnije odustati od njegova proglašenja kao temeljnog zakona i tako je većina izrađenih kanona u tom nacrtu bila preuređena i uvrštena na sustavan način u pojedine knjige novog Zakonika.²⁹ Komisija za reviziju latinskog Zakonika došla je 1980. godine do posljednjeg nacrtu s progresivnim označavanjem brojeva kanona. Prema želji Ivan Pavla II. taj je nacrt ispitan na plenarnoj sjednici u listopadu 1981. Ta je sjednica izvršila neka dotjerivanja i jednodušnim pristankom predložila Ivanu Pavlu II. da objavi Zakonik u njegovom konačnom tekstu u travnju 1982. godine. Ivan Pavao II. osobno je provjerio cijeli novi Zakonik uz pomoć osmorice stručnjaka koji su uživali njegovo povjerenje, te je konačno odredio da ga želi proglasiti 25. siječnja 1983.³⁰ Komisija za obnovu Zakonika prestala je djelovati 2. siječnja 1984. godine.³¹

1.2. Proglašenje i stupanje na snagu novog Zakonika

Novi, preuređeni i osuvremenjeni Zakonik Katolička crkva je dobila 25. siječnja 1983. godine. Zakonik je objavljen kao službeno izdanje na latinskom jeziku

²⁶ Usp. *Predgovor*..., str. XLIX-LI; A. GIACOBBI, *Il diritto nella storia*..., str. 223-224.

²⁷ Usp. *Predgovor*..., str. LI; A. GIACOBBI, *Il diritto nella storia*..., str. 224.

²⁸ *Communicationes* je službeni časopis Komisije od 1969. sve do danas u kojem su se mogli naći zakonodavni dokumenti kao i zapisnici rada pojedinih studijskih skupina već prema tome kako su se ti nacrti ispitivali. Usp. A. GIACOBBI, *Il diritto nella storia*..., str. 224.

²⁹ Usp. A. GIACOBBI, *Il diritto nella storia*..., str. 224. S obzirom na popis kanona uvrštenih iz nacrtu *LEF* u novi Zakonik vidi: *Communicationes* 15 (1984.), str. 91-99.

³⁰ Usp. *Predgovor*..., str. LV-LVII.

³¹ Usp. A. GIACOBBI, *Il diritto nella storia*..., str. 224.

u *Acta Apostolicae Sedis*,³² LXXV (1983), pars II., pod naslovom: *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II. promulgatus*.³³ Papinska Komisija (Vijeće) za autentično tumačenje Zakonika kanonskog prava³⁴ priredila je 1989., u izdanju *Libreria Editrice Vaticana*, Zakonik dopunjen analitičko-abecednim kazalom i s naznakom izvora koji su poslužili kao građa ili oslonac za pojedine kanonske odredbe i norme. Naslov toga izdanja je *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II. promulgatus, Fontium annotatione et Indice analytico-alphabetico auctus*.³⁵ U tom izdanju su za pojedine kanone i paragrafe kao izvori navedeni najprije kanoni i paragrafi Zakonika iz god. 1917., a zatim, kronološkim redom, spisi rimskih prvosvećenika i različitih nadležstava Rimske kurije ili Apostolske Stolice iz razdoblja od 1917. do 1980., te dokumenti II. vatikanskog sabora.

Novi Zakonik kanonskoga prava proglašen je 25. siječnja 1983. apostolskom konstitucijom *Sacrae disciplinae leges (Zakone svete stege)*.³⁶ Proglašenje je bio čin kojim je zakonodavac priopćio zakon zajednici kao obvezatni zapovjedni red. Proglašenje nije bilo jednostavno priopćenje, radi toga da se obavijesti zajednica koja je sposobna primiti zakon, već je proglašenje prenijelo naredbu koja je obvezatna.³⁷ Apostolska konstitucija *Sacrae disciplinae leges* pouzdano tumači značenje tog čina, a nalazi se na samom početku Zakonika. Proglašenje je bilo čin papinske vrhovne apostolske vlasti, ali i odgovor na njegovu dužnost vrhovnog pastira Katoličke crkve. Poslije proglašenja Zakonik nije odmah stupio na snagu

³² Od 1870. akti rimskog prvosvećenika i druge odluke i naredbe *Apostolske Stolice* počeli su se proglašavati čitanjem u pojedinim uredima Rimske kurije i tiskanjem u *Acta Sanctae Sedis*. Službeno glasilo *Acta Sanctae Sedis* počeo je izlaziti 1865. i imalo je privatni karakter sve do 1904., a od tada pa sve do danas ima karakter službenog glasila *Apostolske Stolice*. Godine 1909. promijenio je ime u *Acta Apostolicae Sedis*. Usp. J. BRKAN, *Opće odredbe Zakonika kanonskog prava*, Makarska, 1997., str. 40.

³³ Usp. *Codex Iuris Canonici*, auctoritate Ioannis Pauli PP. II., promulgatus, u: AAS 75 (1983), pars II.

³⁴ Ivan Pavao II. 2. siječnja 1984. ustanovio je *Papinsku komisiju za mjerodavno tumačenje Zakonika*, a apostolskom konstitucijom o Rimskoj kuriji *Pastor bonus*, isti je rimski prvosvećenik 28. lipnja 1988. promijenio ime *Komisije* u *Vijeće: Pontificium Consilium de legum textibus interpretandis*. Usp. J. BRKAN, *Opće odredbe Zakonika...*, bilješka 33, str. 62.

³⁵ Usp. *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II. promulgatus*, u: AAS 75 (1983), pars II. a *Fontium annotatione et Indice analytico-alphabetico auctus*, Libreria Ededrice Vaticana 1989.

³⁶ Usp. IOANNES PAULUS PP. II., *Constitutio apostolica Sacrae disciplinae leges*, u: AAS 75 (1983), pars II., str. VII-XIV. S obzirom na komentar apostolske konstitucije *Sacrae disciplinae leges* vidi: J. BEYER, *Constitutio Apostolica »Sacrae disciplinae leges«, Codicis renovati promulgatio*, u: *Periodica* 72 (1983.), str. 181-204; A. LONGHITANO, *Chiesa, diritto e legge nella costituzione »Sacrae disciplinae leges«, u: AA. VV. A venti anni dal Concilio. Prospettive teologiche e giuridiche. Atti del convegno di studi: Il Concilio Vaticano II. venti anni dopo*, Palermo, 1984., str. 109-140; A. GIACOBBI, *Il diritto nella storia...*, str. 225-226.

³⁷ Usp. ZKP-1983, kan. 8.

nego je postojao period kad nije obvezivao (*vacatio legis*). Rimski prvosvećenik odredio je da novi Zakonik počinje obvezivati tj. stupa na snagu prvog dana došašća, 27. studenog 1983. godine. Između proglašenja zakona (25. siječnja 1983.) i njegova stupanja na snagu (27. studenog 1983.) rimski prvosvećenik odredio je vremenski rok (*vacatio legis*) koji je po njegovu sudu dostatan da se razglasi i da svi članovi Božjeg naroda što bolje upoznaju odredbe Zakonika prije nego što postanu obvezatne.³⁸ U apostolskoj konstituciji *Sacrae disciplinae leges* Ivan Pavao II. na poseban način ističe da su novine Zakonika novine Sabora, na liniji kontinuiteta zakonodavne tradicije Crkve te da ćemo se morati stalno pozivati na Sabor da bismo razumjeli eklesiologiju koja je temelj novog Zakonika.³⁹

1.3. Sastavni dijelovi Zakonika kanonskog prava 1983.

Zakonik kanonskog prava iz 1983. prema službenom izdanju *Acta Apostolicae Sedis*, vol. 75, pars II., od 25. siječnja 1983. godine sastoji se: a) Naslov: *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II. promulgatus*, (*Zakonik kanonskoga prava proglašen vlašću pape Ivana Pavla II.*).⁴⁰ Zakonik je izišao u izdanju Vatikanske knjižare *Typis Polyglottis Vaticanis* 1983.; b) Zabrana pretiskavanja ili prevođenja na drugi jezik. »Sveta Stolica pridržava sebi sva prava. Nitko ne smije, bez dopuštenja Svete Stolice, ovaj Zakonik pretiskati ili prevesti na drugi jezik«.⁴¹ Državno Tajništvo Svete Stolice je, osim ovih izričitih odredaba, nadodalo još neke, koje stupaju na snagu samim objavljivanjem: 1) samo je latinski tekst novog Zakonika službeni tekst; 2) na temelju međunarodnih konvencija Sveta Stolica izričito se pridržava pravo na tekst; 3) dopuštenje za prevođenje redovito će se davati preko biskupskih konferencija;⁴² c) Apostolska konstitucija *Sacrae disciplinae leges*. Apostolskom konstitucijom *Sacrae disciplinae leges* proglašen je novi Zakonik i opći zakonodavac naređuje da Zakonik stupa na snagu »od prvog dana došašća godine 1983.«, tj. 27. studenoga 1983.;⁴³ d) Predgovor (*Praefatio*). Opširan *Predgovor* u kojem se iznosi povijesni razvitak kanonskoga prava od najranijih vremena Crkve, pa sve do novog Zakonika.⁴⁴

Središnji sadržaj je sam tekst Zakonika. Novi se Zakonik dijeli na sedam knjiga: I. knjiga: *Opće odredbe (De normis generalibus)* (kan. 1-203); II. knjiga: *Bo-*

³⁸ Usp. *SDL*, str. XIV.

³⁹ Usp. *SDL*, str. XII.

⁴⁰ Usp. *AAS* 75 (1983.), pars II., str. V.

⁴¹ Usp. *AAS* 75 (1983.), pars II., str. VI.

⁴² Usp. *L'Osservatore Romano*, br. 22, (29. siječnja 1983.), str. 1.

⁴³ Usp. *AAS* 75 (1983.), pars II., str. VII-XIV.

⁴⁴ Usp. *AAS* 75 (1983.), pars II., str. XVII-XXX.

žji narod (*De populo Dei*) (kan. 204-746); III. knjiga: *Naučiteljska služba Crkve (De Ecclesiae munere docendi)* (kan. 747-833); IV. knjiga: *Posvetiteljska služba Crkve (De Ecclesiae munere sanctificandi)* (kan. 834-1253); V. knjiga: *Vremenita crkvena dobra (De bonis Ecclesiae temporalibus)* (kan. 1254-1310); VI. knjiga: *Kaznene mjere u Crkvi (De sanctionibus in Ecclesia)* (kan. 1311-1399); VII. knjiga: *Postupci (De processibus)* (kan. 1400-1752)⁴⁵. Na kraju službenog izdanja nalazi se *Sadržaj*, tj. popis ili kazalo svih knjiga, njihovih dijelova, naslova, poglavlja i članaka Zakonika.⁴⁶

Hrvatski prijevod *Zakonika kanonskog prava* objavljen je 1988., a popravljeno izdanje s *Izvorima* objavljeno je 1996. u izdanju *Glasa koncila*. U Dodatku izdanja Zakonika 1996. nalazi se i apostolska konstitucija o Rimskoj kuriji *Pastor bonus* čije je poznavanje važno u pogledu uređenja crkvene hijerarhije i ispravnog uređenja odnosa između partikularne i opće Crkve. Posebnu vrijednost u izdanju Zakonika 1996. ima *Stvarno kazalo* koje je izradio Matija Berljak.⁴⁷ Pojavljivanje izdanja Zakonika s naznakom njegovih izvora, osobito dokumenata II. vatikanskog sabora, od velike je pomoći za promatranje teološko-pravnih ostvarenja saborskih načela u Zakoniku.

2. Teološko-pravna ostvarenja saborskih načela u Zakoniku

2.1. Teološka ostvarenja

Rimski prvosvećenik Ivan Pavao II. u apostolskoj konstituciji *Sacrae disciplinae leges* ističe da »ono temeljito *novo* što se nalazi u Saboru, osobito u njegovu ekleziološkom nauku, ne udaljujući se nikad od zakonodavne predaje Crkve, jest također *novo* u novom Zakoniku«⁴⁸. II. vatikanski sabor povezanim izlaganjem u svojim četirima konstitucijama pokazuje korijene Crkve u Objavi (*Dei Verbum*), njezinu životnost u liturgiji (*Sacrosanctum Concilium*), njezinu sakramentalnu strukturu (*Lumen gentium*), te njezino poslanje u svijetu (*Gaudium et spes*).⁴⁹ Ta se načela preuzimaju i katkada tumače i u drugim saborskim dokumentima, ali za opis Crkve, sakramenta spasenja, temeljna je konstitucija

⁴⁵ Usp. *AAS* 75 (1983.), pars II., str. 1-301.

⁴⁶ Usp. *AAS* 75 (1983.), pars II., str. 305-317.

⁴⁷ Usp. *Codex Iuris Canonici*, auctoritate Ioannis Pauli PP. II. promulgatus, u: *AAS* 75 (1983.), pars II.; hrvatski prijevod: *Zakonik kanonskoga prava*, proglašen vlašću pape Ivana Pavla II., GK, Zagreb, 1988., a Fontium annotatione auctus, Libreria Egedrice Vaticana, 1989.; hrvatski prijevod: *Zakonik kanonskoga prava*, proglašen vlašću pape Ivana Pavla II., s izvorima, GK, Zagreb, 1996., str. 971-1084.

⁴⁸ *SDL*, str. XXXI.

⁴⁹ Usp. A. GIACOBBI, *Il diritto nella storia...*, str. 221.

*Lumen gentium*⁵⁰, u kojoj se nalaze crte biblijske i povijesne obnove o njezinom božanskom izvoru, s jasnom i preciznom procjenom činjenica koje izviru iz Novoga zavjeta. Među saborskim načelima, koja izražavaju pravu i vlastitu sliku Crkve, a koja su najviše utjecali na obnovu Zakonik, treba osobito istaknuti:

I. Nauk prema kojem se Crkva predstavlja kao Božji narod, a hijerarhijska vlast kao služenje. Saborska ekleziologija ističe da novi savez i novi narod ima za glavu Krista, nalazi se u položaju dostojanstva i slobode sinova Božjih, ima za zakon zapovijed ljubavi, te za svrhu kraljevstvo Božje, iako stvarno ne obuhvaća sve ljude i često izgleda kao malo stado, ipak je za sav ljudski rod jaka klica jedinstva.⁵¹ Sakrament krštenja nosi sa sobom dvostruko pritijelovljenje Kristu i Crkvi. To pritijelovljenje je jedinstveno i nedjeljivo, ono čini *Božji narod*.⁵² Izraz *Božji narod* ima duboko značenje koje ističe povijesnu dimenziju Crkve, naglašavajući kontinuitet između Starog i Novog saveza. Izraz *Božji narod* nije nov, upotrebljavali su ga apostoli,⁵³ vrlo je čest u patristici sve do Augustina, ponovno je snažno osvjetljen na Saboru u dogmatskoj konstituciji *Lumen gentium*.⁵⁴ Izraz *Božji narod* ističe temeljni vid Crkve, a to je narod svetih, uključen u povijest u hodu s Kristom – svojim tvorcem, osloboditeljem i vođom. Na pravnom planu to otvara potrebu promatranja dostojanstva i slobode vjernika kao osnovnog položaja *Božjeg naroda*.⁵⁵ II. knjiga Zakonika naslovljena *Božji narod* (kan. 203-746) promatra i utvrđuje dostojanstvo i slobode vjernika kao osnovnog položaja Božjeg naroda, tj. opći zakonodavac pravnim jezikom očituje stvarnost u kojoj Crkva nije samo pravno društvo nego zajednica, sakrament spasenja, znak i sredstvo intimne povezanosti s Bogom i jedinstva svega ljudskog roda.⁵⁶ II. knjiga Zakonika, kao

⁵⁰ Usp. LG 1-8. S obzirom na komentar dogmatske konstitucije *Lumen gentium* vidi: I. GOLUB, *Misterij Crkve. Neki dogmatski aspekti konstitucije II. vatikanskog sabora »Svjetlo naroda«*, (skripta), Zagreb, 1969.; R. BRAJČIĆ – M. ZOVKIĆ, *Dogmatska konstitucija o Crkvi – Lumen gentium*, I., Zagreb, 1977.; R. BRAJČIĆ, *Laici*, u: *Dogmatska konstitucija o Crkvi – Lumen gentium*, II., Zagreb, 1981.

⁵¹ Usp. LG 9.

⁵² Usp. LG 9-17, 31, 34-36; AA 2, 6, 7, 9, 10.

⁵³ Usp. 1 Pt 2, 10; 2 Kor 6, 16; Otk 21, 3.

⁵⁴ Usp. L. CHIAPPETTA, *Il Codice di diritto canonico. Commento giuridico-pastorale*, vol. I., Roma, 1996., str. 299.

⁵⁵ O teološkom i pravnom utemeljenju pojma *Božji narod* vidi: LG 9-17, 22, 31, 34-36, 38; Y. CONGAR, *La Chiesa nuovo popolo di Dio*, u: *Concilium* 1 (1965), str. 19-43; P. A. D'AVRACK, *Il »Popolus Dei« nella struttura e nelle funzioni odierne della Chiesa. Atti del II. Congresso internazionale di diritto canonico. Milano 10-16 settembre 1973.*, Milano, 1975., str. 26-38; A. LONGHITANO, *Il libro II. il popolo di Dio*, u: AA. VV. *Il novo Codice di diritto canonico. Studi*, Torino, 1985., str. 60-79; J. I. ARRIETA, *El pueblo de Dios*, u: AA. VV. *Manual de derecho canónico*, Pamplona, 1988., str. 113-150.

⁵⁶ Usp. LG 8.

i sam sadržaj kanona, ne ignoriraju druge sadržaje koji predstavljaju Crkvu kao »Tijelo Kristovo« ili »Hram Duha Svetoga«⁵⁷. U biblijskoj i saborskoj perspektivi iz pritelovljenja Kristu slijedi ontološka i funkcionalna participacija na Kristovoj svećeničkoj, proročkoj i kraljevskoj službi.⁵⁸ Participacija nije jednaka za sve. Svaki član Božjeg naroda na svoj način postaje dionik trostruke službe u kojoj se hijerarhijska vlast ne predstavlja kao instrument vladanja nego služenja.⁵⁹

2. Nauk prema kojem svi članovi Božjeg naroda, na sebi vlastit način, sudjeluju u trostrukoj Kristovoj službi: svećeničkoj, proročkoj i kraljevskoj. Iz uvrštenja u *Božji narod* sakramentom krštenja slijedi ontološka i funkcionalna participacija. U dogmatskoj konstituciji o Crkvi *Lumen gentium* br. 32 i u dogmatskoj konstituciji o Crkvi u suvremenom svijetu *Gaudium et spes* br. 49 i 61 Sabor ističe teološko načelo *korjenite jednakosti* koje u kanonskom pravnom uređenju stoji prije svakog subjektivnog pravnog položaja ili određenja pojedinih vjernika za vršenje crkvenih službi i zadaća. Vrlo sadržajno o tom načelu govori sv. Augustin prigodom godišnjice svoga biskupskog posvećenja: *Vobis episcopus, vobiscum christianus*⁶⁰. Tijekom stoljeća načelo korijenite jednakosti bilo je zbog raznih razloga zasjenjeno *hijerarhijskim načelom*.⁶¹ Ekleziologija Sabora, koja se u bitnome temelji na zajedništvu, nadilazi jednostrano shvaćanje. Premda potvrđuje izričito hijerarhijsko načelo, kao načelo božanskoga ustanovljenja i prema tome nepromjenjivo, Sabor postavlja u temelj konstitucionalnoga uređenja Crkve načelo korijenite jednakosti. U ovoj perspektivi struktura Crkve pokazuje se teološki i pravno u dubokom jedinstvu i harmoniji. Hijerarhijsko načelo ublaženo je načelom korijenite jednakosti, a načelo korijenite jednakosti upotpunjeno je i aktivirano *načelom funkcionalne raznolikosti* (svaki je sudionik u Kristovoj službi »na svoj način« i »prema svojem položaju«). Načelo korijenite jednakosti najbolje se očituje u kan. 208 važećeg Zakonika.⁶² Iz načela korijenite jednakosti i funkcionalne raznolikosti proizlazi nauk o temeljnim pravima vjernika, koji je jedan od najvažnijih elemenata za moderno shvaćanje kanonskog konstitucionalnog prava, a koji se konkretizira u sustavu priznavanja i zaštite i unapređenja temeljnih prava u Crkvi. Isto tako, iz načela korijenite jednakosti i funkcionalne raznolikosti proizlaze precizne posljedice i konkretni zahtjevi koji čine statut (popis)⁶³ temeljnih

⁵⁷ Usp. ZKP-1983., kan. 204; 208; 275, § 1; 369; 375; 605; 674; 747; 879.

⁵⁸ Usp. LG 17; GS 22.

⁵⁹ Usp. LG 18-29.

⁶⁰ Usp. L. CHIAPPETTA, *Il Codice di diritto...*, str. 306.

⁶¹ *Isto*.

⁶² Usp. D. J. ANDRÉS GUTIERREZ, *Ius de populo Dei. De christifidelibus*. (Adnotationes Professoris ad usum internum alumnorum), Roma, 1999.-2000., str. 22-24.

⁶³ Usp. D. J. ANDRÉS GUTIERREZ, *Ius de populo Dei...*, str. 19-20.

obveza i prava svih vjernika u Crkvi (kann. 208-223), vjernika laika (kann. 224-231) i klerika (kann. 273-289).

3. Nauk koji prikazuje Crkvu kao zajednicu (*communio*) i potom određuje međusobne odnose koji moraju vladati između partikularne i opće Crkve te između zbornosti Biskupskog zbora i prvenstva rimskog prvosvećenika.⁶⁴ Izraz »zajednica«, povezan s Crkvom pokazuje u glavnim linijama bit Crkve kako u njezinoj vertikalnoj tako i u horizontalnoj dimenziji.⁶⁵ U vertikalnoj dimenziji zajednica je sudjelovanje na božanskom životu (osobna zajednica s trojstvenim i jednim Bogom), ima svoje jedinstveno povijesno ostvarenje u Isusu Kristu, ostvarena je Duhom Svetim i ona je sudjelovanje u darovima i milostima spasenja darovanih od Boga, tj. ona je »zajednica svetih«. ⁶⁶ Sabor je izričito označio Crkvu kao *euharistijsku zajednicu*, obuhvaćajući time ne samo primanje euharistije, nego i zajednicu koja proizlazi iz euharistije među onima koji na njoj sudjeluju⁶⁷. U horizontalnoj dimenziji Zajednica se konkretno ostvaruje u Zajednici partikularnih Crkava utemeljenoj na euharistiji. Pojedinačno se mogu promatrati razni aspekti te crkvene Zajednice: Crkva kao zajednica crkava (*communio ecclesiarum*)⁶⁸, kao hijerarhijska zajednica (*communio hierarchica*), kao zajednica vjernika (*communio fidelium*) i kao Crkva karizmi (*communio charismatum*)⁶⁹. Spomenuti aspekti crkvene zajednice ne postoje jedan pored drugoga, nego se uzajamno isprepliću i prožimaju. Saborski su Oci bili svjesni da se shvaćanjem Zajednice kao zajednice partikularnih crkava utemeljenih na euharistiji ponovno probuđuje pojam i temeljna stvarnost koju nalazimo u prvoj Crkvi.⁷⁰ U smjericama Sabora bit se subjekta Crkve ostvaruje u temeljnim linijama kao Zajednica subjekata, kao Zajednica različitih službi i služenja, različitih zvanja i karizmi. Time se bit subjekata ne proteže samo na pojedine članove nego i na strukturalne elemente Crkve (službu rimskog prvosvećenika, Biskupski zbor, partikularne Crkve, skupštine partikularnih Crkava). Sabor tako naglašava zajedničku odgovornost svih biskupa i kolegijalnost. S takvim sudjelovanjem služba pastira Božjeg naroda postaje služenje ili diakonia. Služenje postaje zato da bi se u svem organizmu Crkve sve više uspostavljalo zajedništvo i snagom tog zajedništva razvija se i ostvaruje

⁶⁴ Usp. LG 18-27.

⁶⁵ Usp. A. LONGHITANO, *Il diritto nella realtà...*, str. 88-89.

⁶⁶ Usp. H. MÜLLER, *Communione ecclesiale e strutture di corresponsabilità: dal Vaticano II. al Codice di diritto canonico*, u: J. BEYER, G. FELICIANI, H. MÜLLER, *Communione ecclesiale e strutture di corresponsabilità*, Roma, 1990., str. 18-19.

⁶⁷ Usp. LG 7.

⁶⁸ Usp. LG 23; 26. Važeći *Zakonik* puno bolje prevodi pojam »*existit*« (opstoji, postoji) nego što ga nalazimo preveden u dokumentima Sabora (*sastavljena je*).

⁶⁹ Usp. H. MÜLLER, *Communione ecclesiale e strutture...*, str. 24-25.

⁷⁰ Usp. UR 14; OE 13; AG 19, 37; LG 23.

hijerarhijska struktura Crkve koju je Gospodin obdario kolegijalnom (zbornom) naravi, a istodobno i primatom rimskog prvosvećenika koji je Gospodin pojedinačno povjerio Petru i koji se ima prenositi na njegove nasljednike.⁷¹ Ovo je načelo dogmatskoga karaktera, ali to načelo uključuje određene pravne posljedice, koje Zakonik donosi u kan. 330 i 336, tj. među biskupima neprekidno vrijedi načelo kolegijaliteta, između rimskoga prvosvećenika i biskupa vrijedi isti odnos koji je vrijedio između Petra i apostola. Zakonik specificira opseg primata rimskog prvosvećenika, ne samo da istakne opseg vlasti nego time osigurava i promiče zajedničko dobro (kan. 331-332). Isto tako, vlast rimskog prvosvećenika, ne samo nad općom Crkvom, nego i redovita vlast nad svim partikularnim Crkvama i njihovim skupštinama nije u nezakonitom uplitanju u vlastitu, redovitu i neposrednu biskupsku vlast nego zaštita te vlasti (kan. 333). U međusobnom zajedništvu može se računati na solidarnost, suradnju i sudjelovanje biskupa i sve Crkve u vršenju službe vrhovnoga pastira. Najšira i najdjelotvornija suradnja i pomoć rimskom prvosvećeniku dolazi od biskupske sinode (kan. 342-348), kardinalskog zbora (kan. 349-359), rimske kurije (kan. 360-361), izaslanika rimskog prvosvećenika (kan. 362-367). Ovo jedinstvo biskupa s rimskim prvosvećenikom i međusobno ima svoj izvor u sakramentalnom posvećenju i efektivnom hijerarhijskom zajedništvu s glavom i s članovima zbora.⁷² Zakonik tako ne stavlja naglasak samo na prvenstvo rimskog prvosvećenika ili pak apsolutni prioritet opće nad partikularnim Crkvama ili pak da istakne mogućnosti u kojoj je partikularna Crkva dostatna sama za sebe, nego pomiruje, tj. govori o međusobno povezanom i prožetom odnosu između partikularne i opće Crkve te između zbornosti Biskupskog zbora i prvenstva rimskog prvosvećenika.⁷³

4. Razvoj novih oblika zbornog sudioništva na različitim razinama. Budući da je Crkva zajednica ona mora postojati na svim razinama suradnje i suodgovornosti. Sabor je raspravljao o suodgovornosti kako pod formom propisa ili poticaja za stvaranje konkretnih tijela suodgovornosti na raznim razinama kanonskog pravnog uređena, tako i u tvrdnji koja se odnosi na vjernike laike.⁷⁴ Strukture suodgovornosti treba razlikovati od raznih konferencija, sjednica, radnih sastanaka, ustanova koje u ime crkvenog autoriteta vrše službu upravljanja na izvršnom ili sudskom području s vikarskom vlašću kao i od ustanova koje imaju zbornu vlast. Zborno sudioništvo u strukturama suodgovornosti odnosi se na savjetovanje

⁷¹ Usp. LG 20-23.

⁷² Usp. LG 22, 23; *ZKP-1983*, kan. 336.

⁷³ O odnosu opće i partikularne Crkve u kontekstu saborske ekleziologije i novog Zakonika vidi: G. GHIRLANDA, *Chiesa universale, particolare e locale nel Vaticano II. e nel novo Codice di diritto canonico*, u: AA. VV. *Vaticano II., Bilancio & prospettive venticinque anni dopo 1962./1987.*, (a cura di René Latourelle), Assisi, 1987., str. 839-868.

⁷⁴ Usp. LG 37.

i pomoć mjerodavnoj crkvenoj vlasti u smislu vršenja njihove službe. Zbornim sudioništvom u strukturama suodgovornosti ne nastaje sudjelovanje u vlasti kao takvoj, ali postoji sudjelovanje u vršenju vlasti. Na razini opće Crkve Zakonik govori o dva tijela suodgovornosti: biskupska sinoda (kan. 342-348)⁷⁵ i konzistorij (kan. 353, §§ 2-3). Na razini partikularne Crkve Zakonik, temeljeći se na izvorima Sabora, predviđa širu organizaciju suodgovornosti: savjetovanje u važnim stvarima između dijecezanskog biskupa, biskupa koadjutora i pomoćnog biskupa (kan. 407)⁷⁶, biskupijska sinoda (kan. 460-468),⁷⁷ biskupsko vijeće (kan. 473, § 4), ekonomsko vijeće (kan. 492-493), prezbiterijsko vijeće (kan. 495-501),⁷⁸ zbor savjetnika (kan. 502),⁷⁹ pastoralno vijeće (kan. 511-514).⁸⁰ Na razini župe Zakonik predviđa dva tijela: župno pastoralno vijeće (kan. 536)⁸¹ i župno ekonomsko vijeće (kan. 537)⁸². U redovničkim ustanovama postoji također široka organizacija sudioništva i suodgovornosti regulirana pravom.

5. Nauk o darovima i karizmama i naglašavanje prava i dužnosti da se vrše. Polazeći od dogmatske konstitucije o Crkvi *Lumen gentium* br. 12 i dekreta o apostolatu laika *Apostolicam auctositate* br. 3 moguće je izgraditi pravnu nauku o privatnoj autonomiji u Crkvi, jer se svrhe Crkve ne mogu postići polazeći samo od službene crkvene organizacije. Nauk Sabora o karizmama ne zaustavlja se samo na govoru o različitim karizmama nego i različitim intenzitetima tako da razlikuje najsjajnije od jednostavnih i raširenijih.⁸³ Sabor ne donosi definiciju karizme nego u karizmi (daru, milosti) ističe stalno i redovito djelovanje Duha, potrebu za prilagođenost potrebama Crkve i korisnosti, te nastojanje da se prime sa zahvalom i utjehom.⁸⁴ Govor o karizmama s pravne strane zahtijeva sud o njihovoj ispravnosti i uređenoj upotrebi, posebno kad je riječ o izvanrednim darovima. Sabor često govori o darovima da bi razlikovao stvarnost sličnu karizmama, tj. Sabor govori o različitim darovima danima vjernicima na njihovo osobno i crkveno dobro. Različite darove Sabor povezuje s pozivom: dar mučeništva (LG 42), dar trajne uzdržljivosti (LG 42; PO 16), dar svećeničkog poziva (PO 16), dar braka (AA 4). Stvarnost karizmi uvijek je bila viđena u Crkvi. U Zakoniku ona je temeljna za

⁷⁵ Usp. LG 23; CD 5.

⁷⁶ Usp. CD 25-26.

⁷⁷ Usp. CD 28, 36.

⁷⁸ Usp. LG 28, CD 27, 28; PO 7, 8.

⁷⁹ Usp. CD 27.

⁸⁰ Usp. CD 27, AG 30, PO 7.

⁸¹ Usp. CD 27.

⁸² Usp. CD 27.

⁸³ Usp. LG 12, AA 3, PO 9.

⁸⁴ Usp. J. B. BEYER, *Dal Concilio al Codice*, Bologna, 1984., str. 74-75.

posvećeni život (kan. 573-746), vjernička društva (kan. 298-326) i crkvene pokrete.⁸⁵ Također novi oblik svećeničkog života odobren u osobnoj prelaturi ne može biti viđen drugačije, ako nije plod posebnog dara (kan. 294-297).⁸⁶ Karizme su također prisutne i kod nekih vjernika koji se označuju, postavljaju za posvećene službenike.⁸⁷

6. Ekumenska usmjerenost Crkve. Saborski dekret o ekumenizmu *Unitatis redintegratio*, osim što daje upute o praksi ekumenizma, određuje i nova načela za shvaćanje samostalnosti kršćanskih zajednica odvojenih od Rima i pravnoga položaja kršćana koji pripadaju tim zajednicama. Svrha je ekumenskog pokreta prema saborskim smjernicama obnova jedinstva među svim kršćanima, koji su već stoljećima razdvojeni. Sabor stavlja brigu za obnovu jedinstva kršćana na teret čitavoj Crkvi, kako vjernicima tako i pastirima (UR 5). Svi su se vjernici stoga dužni pridržavati se odredbi i uputa o ekumenizmu donesenih od mjerodavne crkvene vlasti. Isto tako, Sabor potiče vjernike da se suzdrže od svih lakoumnosti i nerazborita žara, jer bi to moglo nanijeti štete napretku jedinstva (UR 24). Zakonik u duhu Sabora sadrži različite odredbe o ekumenizmu (kan. 256, § 2; 383, § 3; 463, § 3; 825, § 2; 844, §§ 2-4; 874, § 2; 908; 933; 1183, § 3; 1365).⁸⁸

7. Nauk o vrijednosti vremenitog reda. Novu postavku vrijednosti vremenitog reda Sabor donosi u pastoralnoj konstituciji o Crkvi u suvremenom svijetu *Gaudium et spes* gdje određuje položaj Katoličke Crkve u suvremenom svijetu i odnose prema bitnim problemima čovjeka, obitelji i ljudske zajednice, te u deklaraciji o vjerskoj slobodi *Dignitatis humanae* gdje govori o vjerskoj slobodi kao temeljnom načelu odnosa između Crkve i političke zajednice.⁸⁹ Iz saborskih smjernica proizlazi potreba za međusobnom neovisnošću Crkve na duhovnome području i političkih zajednica u vremenitome redu, ali isto tako proizlazi potreba *zdrave suradnje*.⁹⁰ I Crkva i politička zajednica u svom su razvoju autonomne. Ovaj nauk o vrijednosti vremenitog reda nije inovativan samo u odnosu na crkvene pozicije drugih crkvenih razdoblja, nego ima posljedice i za unutarnje kanonsko pravno uređenje. Zakonik tako promatra slobode kršćana kao osnovno pravo

⁸⁵ Usp. J. B. BEYER, *Instituti secolari e Movimenti ecclesiali*, u: *Aggiornamenti Sociali* 34 (1983.), str. 181-200.

⁸⁶ Usp. Usp. J. B. BEYER, *Dal Concilio al Codice...*, str. 73.

⁸⁷ Usp. *Isto*.

⁸⁸ Usp. L. CHIAPPETTA, *Il Codice di diritto canonico. Commento giuridico-pastorale*, vol. II., Roma, 1996., str. 11.

⁸⁹ O odnosu između Crkve i nacionalne političke zajednice u svjetlu II. vatikanskog sabora vidi: T. BERTONE, *Il rapporto giuridico tra Chiesa e comunità politica*, u: AA. VV. *Il diritto nel mistero della Chiesa*, vol. III., Roma, 1992., str. 612-631.

⁹⁰ Usp. GS 76. O elementima *zdrave suradnje* vidi: G. DALLA TORRE, *La città sul monte. Contributo ad una teoria canonistica sulle relazioni fra Chiesa e Comunità politica*, 1996., str. 110-146.

vjernika. Crkveno učiteljstvo u onoj mjeri u kojoj traži osnovna prava i slobode, razlikovanje funkcionalnosti i pravne sigurnosti u civilnom društvu, preuzima obvezu da potvrdi takav zahtjev svjedočenjem svojeg vlastitog pravnog uređenja što nalazi odraza u Zakoniku na različitim mjestima.⁹¹

Istaknuta načela ne iscrpljuju sav teološki sadržaj, tj. saborsku ekleziologiju, koji je utjecao na Zakonik, nego pomažu da bi se shvatile fundamentalne linije kanonskog pravnog uređenja, napose Zakonika. Dakako da ima i drugih sadržaja koji su od velike važnosti, kao npr. misijska i pastoralna usmjerenost Crkve.⁹²

2.2. *Pravna ostvarenja*

Ivan Pavao II. u apostolskoj konstituciji *Sacrae disciplinae leges*, kojom je proglasio novi Zakonik ističe da »Zakonik na određeni način možemo shvatiti kao veliki napor da se saborski nauk, tj. saborska ekleziologija, prenese na kanonistički govor. Iako nije moguće sliku Crkve, opisanu naukom Sabora, savršeno prevesti na kanonistički jezik, ipak ti se Zakonik uvijek treba vraćati toj slici kao prvotnom uzoru čije crte mora u sebi, koliko je to moguće, izricati po svojoj naravi«. ⁹³ Odmah nakon Sabora Karl Rahner je ustvrdio da će pravnici imati velikih glavobolja kako da te saborske smjernice prereknu u pravne kategorije.⁹⁴ Konstatcija je bila točna. Skupina stručnjaka teologa i pravnika zaslužna je što kanonsko pravo kao normu, napose Zakonik, promatramo kao teološko pravo. To znači da se kanonsko pravo, a onda i Zakonik, oslanja izvorno na teologiju i ne može biti u sukobu s njom. Iako se radi o dvije različite discipline, one su duboko povezane, jer temelj odredbe treba tražiti u dimenziji koja transcendirava pravo, a to je teologija.⁹⁵ Posebno treba uzimati u obzir rezultate egzegeze i dogmatske teologije u procesu nastajanja odredbi, te smjernice moralne i pastoralne teologije kod primjene i tumačenja odredbi. U duhu smjernica Sabora i rezultata teologije treba promatrati »neke temeljne odredbe prema kojima se ravna sav Zakonik, ali u granicama njeemu vlastita predmeta, kao i jezika koji je s tim predmetom povezan«. ⁹⁶

⁹¹ Usp. *ZKP-1983*, kan. 208-209; 212, §§ 2-3; 218-219; 222, § 2; 225, § 2; 226, § 1; 227; 229; 747-748; 768.

⁹² Usp. M. VALKOVIĆ, *Crkva i pravo*, u: *Bogoslovska smotra* LIV (1984.), str. 224. Što se tiče pastoralnog duha novog Zakonika, na njemu je inzistirao ne samo nauk nego i učiteljstvo Crkve. Teološko nadahnuće Zakonika prati pastoralni duh shvaćen kao otvorenost prema konkretnim današnjim potrebama Božjeg naroda. Usp. M. BERLJAK, *Iter i glavne značajke...*, str. 251.

⁹³ *SDL*, str. XXIX.

⁹⁴ Usp. M. VALKOVIĆ, *Crkva i pravo...*, str. 224.

⁹⁵ Usp. M. BERLJAK, *Iter i glavne značajke...*, str. 244.

⁹⁶ *SDL*, str. XXXI.

Promatrajući sa strogo pravnog aspekta dokumenti II. vatikanskog sabora su konstitucije, dekreti i deklaracije. U načelu može se reći da konstitucije imaju doktrinarni sadržaj ili obrađuju predmete kojima se htjela dati posebna važnost.⁹⁷ Dekreti su usmjereni temeljno na praktičnu primjenu,⁹⁸ dok su deklaracije doktrinarni dokumenti, ali se njima nije namjeravala dati takva važnost kao konstitucijama.⁹⁹ Ovi termini ne odgovaraju preciznoj pravnoj distinkciji. Analizirajući pravnu valjanost koncilskih dokumenata, može se reći da ti dokumenti jesu obvezatni i zakonodavni akti.¹⁰⁰ Dobar dio tih tekstova bavi se temama koje nisu strogo pravne ili imaju značenje izlaganja ili su pobudnog sadržaja. Međutim, ima i normi koje se odnose na neposrednu primjenu. Najvažnija je činjenica da je Sabor pozitivizirao¹⁰¹ načela božanskog prava i označio druga načela koja su dala važan poticaj reformi kanonskog prava. No, Sabor je pozitivizirao neka načela božanskog prava, ali ta načela u normativnim tekstovima imaju nizak stupanj formalizacije,¹⁰² jer nakana Sabora nije bila da donosi tekstove sastavljene prema zakonodavnoj tehnici pa se formalizaciji moralo pristupiti daljnjom obnovom kanonskog zakonodavstva u skladu s temeljnim načelima.¹⁰³

Dokumenti II. vatikanskog sabora ulaze u skupinu izvora kanonskog prava. Izvori Zakonika, koji upućuju na dokumente Sabora, najbolje pokazuju u kakvom su izvanjskom odnosu tj. s formalno-materijalne strane te kolika je stvarna unutarnja povezanost Sabora i Zakonika. Novi Zakonik ima ukupno 1752 kanona, a dokumenti Sabora se u njemu navode kao izvor za 447 kanona. Saborski se dokumenti kao izvor najviše puta navode u II. knjizi Zakonik, *Božji narod*, pojavljuju se čak u 252 kanona.¹⁰⁴ To pokazuje u kojoj je mjeri prisutan nauk prema kojem

⁹⁷ Usp. *Dei Verbum*; *Lumen gentium*; *Gaudium et spes*; *Sacrosanctum Concilium*.

⁹⁸ Usp. *Apostolicam actuositatem*; *Ad gentes*; *Christus Dominus*; *Inter mirifica*; *Optatam totius*; *Perfectae caritatis*; *Presbyterorum ordinis*; *Unitatis redintegratio*; *Orientalium Ecclesiarum*.

⁹⁹ Usp. *Dignitatis humanae*; *Gravissimum educationis*; *Nostra aetate*.

¹⁰⁰ Usp. *Communicationes* 20 (1988.), str. 100-106; J. GARCÍA MARTÍN, *Le norme generali del Codex Iuris Canonici*, Roma, 1996., str. 160-161.

¹⁰¹ Pozitivizacija je posvješćivanje sadržaja božanskog prava u crkvenoj svijesti.

¹⁰² Formalizacija je uvrštavanje norme božanskoga prava u kanonsko pravno uređenje.

¹⁰³ Usp. *Communicationes* 1 (1969.), str. 77-85.

¹⁰⁴ Poslije II. knjige Zakonika slijedi IV. knjiga *Posvetiteljska služba Crkve*, koja ima 420 kanona (kan. 834—1235), a u saborskim dokumentima ima svoj izvor 101 kanon. Relativno se na Sabor kao svoj izvor najviše poziva III. knjiga *Naučiteljska služba Crkve*. Ona se sastoji od svega 87 kanona (kan. 747—833), a čak 60 kanona ima izvor u saborskim dokumentima. Preostale knjige Zakonika se manje pozivaju i oslanjaju na dokumente Sabora: I. knjiga *Opće odredbe* u 12 kanona, V. knjiga *Vremenita crkvena dobra* u 9 kanona, VI. Knjiga *Kaznene mjere u Crkvi* u 8 kanona, VII. knjiga *Postupci* samo u 4 kanona. Usp. V. BLAŽEVIĆ, *Zakonik kanonskog prava i II. vatikanski sabor*, u: *Bosna Franciscana* 4 (1996.), str. 81; J. BRKAN, *Oblikovanje Zakonika kanonskog prava latinske Crkve*, LXXIII (2003.), str. 878-898.

se Crkva predstavlja kao Božji narod, kao zajedništvo; nauk prema kojem svi članovi Božjeg naroda, na sebi vlastit način, sudjeluju u trostrukoj Kristovoj službi: svećeničkoj, proročkoj i kraljevskoj te nauk o dužnostima i pravima vjernika, posebice laika. U »statističkoj igri« zanimljivo je primijetiti u kojem su opsegu saborsko učenje, smjernice i odluke utkane u novi Zakonik. Dokumenta II. vatikanskog sabora ima 16. Svi saborski dokumenti imaju ukupno 616 brojeva, na koje su razdijeljeni, a 414 brojeva, ili njih 67% je navedeno jednom ili više puta među izvorima pojedinih kanona Zakonika. Od svih 16 dokumenata samo deklaracija o odnosu Crkve prema ne kršćanskim religijama *Nostra aetate* nije poslužila kao izvor Zakoniku.¹⁰⁵ Ima nekoliko saborskih dokumenata čiji se svi brojevi navode među izvorima za neki od propisa Zakonika.¹⁰⁶ Kao izvori najčešće su poslužili: *Lumen gentium* (61 broj), *Sacrosanctum Concilium* (79 brojeva), *Christus Dominus* (44 broja); *Gaudium et spes* (32 broja), *Apostolicam actuositatem* (28 brojeva); *Dei Verbum* (15 brojeva); *Presbyterorum ordinis* (21 broj); *Ad gentes* (36 brojeva); *Inter mirifica* (12 brojeva).¹⁰⁷ Iako su saborski dokumenti poslužili kao izvor za 447 kanona, Zakonik upućuje na saborske dokumente 969 puta. Do te razlike u brojkama dolazi odatle što mnogi kanoni imaju i po više paragrafa.¹⁰⁸ U izvorima Zakonika neki se brojevi iz pojedinih dokumenata Sabora navode više puta.¹⁰⁹ Isto tako, u izvorima Zakonika ima velik broj kanona koji se oslanjaju na više saborskih dokumenata.¹¹⁰

Važeći Zakonik, premda se sastoji od više knjiga u kojima se regulira različita pravna materija, jedan je i jedinstven niz normi koji se ostvaruje u životu Crkve. Narav Zakonika nije takva da bude jedini *zakon* latinske Crkve. Zato u kanonskom pravnom uređenju, osim Zakonika treba uzimati u obzir pravne izvore, pravnu nauku i trajnu zakonodavnu produkciju koja odgovara novim potrebama. Zakonik prihvaća taj kriterij i ne ide za tim da se uniformira crkvena disciplina, već se otvara prostor za odredbe koje će odgovoriti potrebama različitih mjesta,

¹⁰⁵ Usp. V. BLAŽEVIĆ, *Zakonik kanonskog prava...*, str. 82.

¹⁰⁶ Dekret o prilagođenoj obnovi redovničkog života *Perfectae caritatis*; Dekret o odgoju i obrazovanju svećenika *Optatum totius* i Deklaracija o kršćanskom odgoju *Gravissimum educationis*.

¹⁰⁷ Usp. V. BLAŽEVIĆ, *Zakonik kanonskog prava...*, str. 82.

¹⁰⁸ Usp. V. BLAŽEVIĆ, *Zakonik kanonskog prava...*, str. 83.

¹⁰⁹ LG 23, 9 (17 puta); CD 35 (23 puta); PC 14 (14 puta); OT 8 (11 puta); GE 10 (11 puta); AA 24 (12 puta); DH 14 (7 puta); PO 5 (16 puta); GS 48 (8 puta). Usp. V. BLAŽEVIĆ, *Zakonik kanonskog prava...*, str. 83-84.

¹¹⁰ Usp. *ZKP-1983*, kan. 838 (SC 22, 36, 39, 40; LG 26; OE 5; UR 15; CD 15, 35; AG 22; GS 58), kan. 229 (LG 35; GE 10; DH 14; AA 29; AG 26; GS 43, 47), kan. 212 (IM 8; LG 37; AA 6; PO 9; GS 92), kan. 228 (LG 33, 37; CD 10, 27; AA 20, 24, 26; AG 30; PO 17), kan. 515 (SC 42; LG 26; CD 30, 32; AA 10; AG 37), kan. 755 (LG 13-15; OE 24-30; UR 4, 8, 9; AA 13, 14; AG 15, 36), kan. 776 (LG 28, 29; CD 30, 35; PC 8; AA 3, 10; PO 4-9), kan. 1274 (LG 13, 23; CD 6, 21, 31; PC 13; AG 17, 38; PO 8, 20, 21). Usp. V. BLAŽEVIĆ, *Zakonik kanonskog prava...*, str. 85.

a to čine odredbe krajevnog prava (*ius particulare*). Isto tako, Zakonik je upotrijebljen i drugim općim (*generalnim*) i posebnim (*specijalnim*) odredbama.¹¹¹ Iako Zakonik s određenom oprežnošću pristupa zakonodavnoj decentralizaciji, ipak otvara dovoljno mogućnosti da se na tom području osjete posljedice prekida prijašnje centralizacije.

U situaciji kad je Sabor otkrio osnovne perspektive i horizonte, a koji još nisu dovoljno produbljeni, i kad je od Sabora svatko uzimao ono što je prema vlastitim idejama želio, kad su se pojavila suprotna tumačenja, što je otežavalo primjenu i promicanje saborskih načela, objavljeni je Zakonik upućivao, barem u općim linijama, što hoće Sabor u pitanjima ekleziologije i crkvene discipline. Zakonik nakon Sabora pruža Crkvi pravnu sigurnost, jer jasna definicija prava i obveza omogućuje pravednost, pravičnost i ljubav. Stoga je Zakonik potreban za život Crkve koja je ustanovljena kao društveno i vidljivo tijelo pa su joj potrebne suvremene odredbe.¹¹² Preko odredbi Zakonika postaje »vidljiva hijerarhijska i organska struktura Crkve, točno se određuje vršenje zadaća povjerenih Crkvi, svete vlasti i spasenjskog upravljanja Riječju i Sakramentima; reguliraju se međupersonalni odnosi, prava i uzajamne obveze vjernika i laika i posvećenih službenika prema pravednosti, pravičnosti i ljubavi; podupire se, unapređuje i štiti svaka inicijativa pojedinaca i zajednica za promicanje i unapređenje kršćanskog života«¹¹³.

S pravne strane ne smije se precijeniti značenje Zakonika ili zakona, na to nas upozorava Ivan Pavao II. u apostolskoj konstituciji *Sacrae disciplinae leges*: »...svrha Zakonika nije da nadomjesti vjeru, milost, karizmu i osobito ljubav u životu Crkve«¹¹⁴. Naprotiv, svrha je Zakonika da stvori »takav red u crkvenoj zajednici koji daje prvenstvo ljubavi, milosti i karizmi i u isto vrijeme olakša njezin organski razvoj u životu i crkvene zajednice i pojedinaca koji joj pripadaju«¹¹⁵.

3. Provedivost Zakonika i stvaranje novih pristupa za hrvatske okolnosti

3.1. Provedivost Zakonika

Zakonik po svojoj naravi traži obdržavanje normi, jer samo tako dolazi od ispunjenja svrhe, provedbe odredbi Zakonika, a onda i smjernica Sabora. Provedivost Zakonika, kao i dokumenata Sabora, traži (pretpostavlja) poznavanje njegova sadržaja. Nova činjenica, koja je doista važna za upoznavanje i provedbu, jest prevođenje Zakonika na moderne jezike. Autentična je vrijednost i dalje vezana uz

¹¹¹ Usp. A. GIACOBBI, *Il diritto nella storia...*, str. 228-229.

¹¹² O potrebi Zakonika u Crkvi usp. AA. VV. *Perché un Codice nella Chiesa*, Bologna, 1984.

¹¹³ N. ŠKALABRIN, *Uvod u kanonsko...*, str. 101.

¹¹⁴ *SDL*, str. XXIX.

¹¹⁵ *Isto*.

latinski tekst, na koji Sveta Stolica pridržava isključivo pravo, dajući biskupskim konferencijama dopuštenje za prevođenje na moderne jezike.¹¹⁶ Prevođenjem na moderne jezike svim je članovima Božjeg naroda otvorena mogućnost da upoznaju sadržaj Zakonika. Zahvalnost zaslužuju prevoditelji, urednički odbor, pravni savjetnici, jezični savjetnici i lektori kod prijevoda Zakonika na hrvatski jezik.¹¹⁷ Neki pravni pojmovi¹¹⁸ u novim izdanjima dokumenata Sabora i Zakonika traže bolje usklađivanje terminologije.

I sam Zakonik indirektno stavlja naglasak na provedbu, tj. daje poticaj svakoj zajednici, koja je za to sposobna, da odredi vlastite norme, statute i propise, da temeljito pregleda vlastita pravila i tradicije, da ih prilagodi kanonima koji su na snazi. Tako pojedine biskupije trebaju izdati nove sinodalne konstitucije, nakon pregleda vlastitih zakona i mjesnih običaja. Svaka ustanova posvećenog i apostolskog života trebala je preko posebnih kapitula revidirati statute i konstitucije u duhu svojih utemeljitelja i novih normi Zakonika. Također svaka kanonska pravna osoba morala je pregledati vlastite norme i dotjerati svoja ustrojstva i statute radi njihova usklađenja s odredbama Zakonika.¹¹⁹

Stupanj provedivosti novog Zakonika pomaže u otkrivanju temeljnih načela pozitivnog kanonskog uređenja kao što su: sakramentalno, personalističko, zajedničarsko i načelo supsidijarnosti. Bez zadovoljavajućeg stupnja provedivosti temeljna načela kanonskog pravnog poretka ostaju u sjeni. Zadovoljavajući stupanj provedivosti traži promjenu mentaliteta i struktura, tj. ostvarenje u (pojedinačnim) partikularnim Crkvama, pojedinim zajednicama, u svim članovima Božjeg naroda. U razdoblju od četrdeset godina nakon Sabora ostvarena je hrabra preobrazba u crkvenim ustanovama, prema saborskim zahtjevima i praktičnim smjernicama. U odredbama Zakonika nalazi se opisan idealni program preobrazbe koju treba ostvariti.¹²⁰

Nezadovoljavajući stupanj provedbe Zakonika rađa opasnost da odredbe ostanu samo mrtvo slovo na papiru. Za ostvarenje bilo kojeg općeg sabora potreban je prilično dug vremenski odmak, to isto može se reći i za zadovoljavajući stupanj provedbe Zakonika. Dok s jedne strane primjećujemo da će biti potrebno više od jedne generacije da se odredbe Zakonika pretoče u životnu naviku, s druge strane vremenski razmak od proglašenja Zakonika pa do danas upozorava da je prošlo vrijeme očekivanja i odgađanja, vrijeme upoznavanja i shvaćanja. Zadovo-

¹¹⁶ Usp. *L'Osservatore Romano*, br. 22, (od 29. siječnja 1983.), str. 1.

¹¹⁷ Vidi hrvatski prijevod *Zakonik kanonskoga prava*, proglašen vlašću pape Ivana Pavla II., s izvornim, GK, Zagreb, 1996., str. IV.

¹¹⁸ Npr. *ministeria, munera, officia*.

¹¹⁹ Usp. *ZKP-1983*, kan. 299; 304.

¹²⁰ Usp. A. GIACOBBI, *Il diritto nella storia...*, str. 230.

ljavajući stupanj provedbe nužno traži stvaranje jednog novog mentaliteta.¹²¹ Bez stvaranja jednog novog pravnog mentaliteta provedivost se čini nemoguća. Novi pravni mentalitet, tj. »idealno« pravo mora se u životu svih članova Božjeg naroda pretakati u »stvarno« pravo, ostajući svjesni činjenice da temelj svake reforme ostaje oblikovanje čvrste i žive vjere, objektivno poznavanje sadržaja Sabora i Zakonika, provođenje u život te međusobno povjerenje na različitim razinama. Dok se s jedne strane primjećuje ostvarenje hrabre preobrazbe, s druge se strane pojavljuju pitanja i problemi, kao i izazovi za stvaranje novih pristupa za naše hrvatske okolnosti.

3.2. Neki problemi i izazovi za stvaranje novih pristupa

1. *Neupoznatost sa sadržajem Zakonika.* Govor o velikom broju zakona, kanona, paragrafa, stavaka rađa kod nekih subjekata nezanimanje za pravo, sputavanje slobode, plodno tlo za frustracije, kriticizam. Govor koji se zaustavlja na samom tekstu norme ili na broju kanona, a da se pritom ne poznaje svrha, razumnost, korisnost, međusobna povezanost i ostale karakteristike crkvenog zakona, ostaje govor na razini neutemeljenih prigovora, gdje do izražaja dolazi neupoznatost sa sadržajem i svrhom Zakonika. Za ispravno shvaćanje kanonskog prava u životu Crkve potrebno je poznavanje antropologije, sociologije, psihologije, filozofije i nadasve teologije prava. Svrha koju pozitivna pravna norma u Crkvi ima jest rast i zaštita zajednice, a svoj cilj postiže vršenjem različitih zadaća: đakonske, pedagoške i spasenjske. Budući da je pravo duboko ljudsko, ono traži da prema njemu zauzmemo protumačeno i odgovorno gledište. Rješenje neupoznatosti sa sadržajem treba tražiti u novim komentarima Zakonika na hrvatskom jeziku,¹²² pravnoj literaturi, akademskoj zajednici, trajnoj formaciji svih vjernika.

2. *Nezaživljenost pojedinih odredbi.* Svijest o činjenici da je za ostvarenje bilo koje crkvenog sabora potreban dug vremenski odmak, što se može reći i za Zakonik, ne opravdava nepokretački duh mjerodavne crkvene vlasti, nego traži pronalaženje novih pravnih rješenja za one odredbe koji imaju nizak stupanj zaživljenosti. Kanonist E. Corecco primjećuje »da je Zakonik došao prerano jer se

¹²¹ Usp. N. ŠKALABRIN, *Uvod u kanonsko...*, str. 103-104.

¹²² Nedostaje cjeloviti komentar *Zakonika* na hrvatskom jeziku, ali nalazimo komentare pojedinih knjiga ili naslova *Zakonika* npr. vidi: N. ŠKALABRIN, *Uvod u kanonsko pravo*, Đakovo, 1994.; J. BRKAN, *Opće odredbe Zakonika kanonskoga prava*, Makarska, 1997.; J. BRKAN, *Župa u zakonodavstvu Katoličke crkve*, Split, 2004.; N. ŠKALABRIN, *Ženidba. Pravno-pastoralni priručnik*, Đakovo, 1995.; V. BLAŽEVIĆ, *Ženidbeno pravo Katoličke crkve*, Zagreb, 2004.; M. BERLJAK, *Sakramenti ozdravljenja*, Zagreb, 2004.; M. BERLJAK, *Kanonski oblik ženidbe. Povijesni razvoj Zakonika kanonskoga prava 1983.*, Zagreb, 1999.; N. ŠKALABRIN, *Kaznene mjere u Crkvi*, Đakovo, 2004.; N. ŠKALABRIN, *Postupci*, Đakovo, 2000.

saborska ekleziologija još nije dovoljno kristalizirala u svojoj konkretnosti«. ¹²³ U ovoj konstataciji opravdanje nezaživljenosti tek djelomično nalazi opravdanje za naše okolnosti. Nezaživljenosti pojedinih odredbi treba tražiti u problemu neupoznatosti sa sadržajem, kao i u pitanju: koliko su glavni pastoralni imperativi Crkve našli odraza u Zakoniku? Ako pojedini pastoralni imperativi ne nalaze odraz u pojedinim odredbama Zakonika, onda mjerodavna crkvena vlast ima obvezu o takvim odredbama raspraviti i donijeti nova pravna rješenja. Rješenje problema treba tražiti u subjektima od kojih Zakonik zahtijeva provedbu, konkretizaciju i pokretački duh. U prvom redu to su svi oni koji se u kanonskom pravu podrazumijevaju pod pojmom Ordinarij. ¹²⁴ Vrlo korisno, kao predlagači rješenja, mogu sudjelovati u zakonodavnoj vlasti biskupa ¹²⁵ svi oni kojima je povjerena potpuna briga za duše na župnoj razini, ¹²⁶ kao i njihovi suradnici. ¹²⁷ Isto tako, novi pristup za rješenje problema nezaživljenosti pojedinih odredbi treba tražiti u većoj služiteljskoj, pedagoškoj i spasenjskoj zadaći krajevnog prava, posebno u onim segmentima u kojima opći zakonodavac prepušta reguliranje određene materije partikularnom zakonodavcu.

3. *Niski stupanj pravne kulture.* Niski stupanj pravne kulture koji je prisutan u našem društvu zahvaća i crkveno područje. Život prema pravu pripada ljudima na jedan živ i konkretan način. Svaki čovjek, svaki narod, živi pravo i živi u pravu, svjesno ili manje svjesno, dragovoljno ili manje dragovoljno. Problem prava vidno je uzdrman u ovo naše vrijeme. Ne postoji nikakav drugi razlog postojanja prava osim služenja osobi. Ljudska osoba je temelj, izvor, opravdanje, svrha, središte i vrhunac prava. To zahtijeva od svih osoba i visoki stupanj pravne kulture. Pravo u otajstvu Crkve posebno to zahtijeva, jer usmjerava vjernika k vrhovnoj normi – *spasenju duša* i poboljšanju društvenog života Crkve. Stoga pravo u životu partikularne Crkve i članova Božjeg naroda ne može biti predmet marginalizacije ili zaobilaženja, nego predmet provedbe, usmjerenja i rasta. Rješenje problema treba tražiti u trajnoj neselektivnoj formaciji svih vjernika te u *pravnoj službi* biskupijske kurije u kojoj se podrazumijeva rad jednog ili više crkvenih i(li) civilnih pravnika radi davanja savjeta, provedbe, kontrole, formacije i pravnog pokretačkog duha s ciljem stvaranja novog pravnog mentaliteta. Na našim prostorima u biskupijskim kurijama nedostaje pravna služba s preciznim zadaćama, radnim vremenom

¹²³ Usp. M. VALKOVIĆ, *Crkva i pravo*..., str. 232.

¹²⁴ Usp. J. GARCÍA MARTÍN, *Le norme generali del Codex Iuris Canonici*, Roma, 1996., str. 479-489.

¹²⁵ Usp. P. AMENTA, *Partecipazione alla potestà legislativa del Vescovo. Indagine teologico-giuridica su Chiesa particolare e sinodo diocesano*, Roma 1996.

¹²⁶ Usp. ZKP-1983, kan. 521, § 1; 546; 539; 517, § 1.

¹²⁷ Usp. ZKP-1983, kan. 517, § 2; 519; 536; 537.

i potrebnim kompetencijama pa najčešće služba kancelara (kan. 482-491) ostaje jedina mogućnost ostvarenja ovih objektivnih potreba.

4) *Selektivna primjena obveza, prava, zabrana i preporuka*. Nizak stupanj pravne kulture nužno nosi za sobom četvrti problem, a to je selektivna primjena obveza, prava, zabrana i preporuka koja osobito do izražaja dolazi: a) kod podjele crkvenih službi;¹²⁸ b) u sudjelovanju vjernika laika u službi naučavanja, posvećivanja i upravljanja;¹²⁹ c) u primjeni načela supsidijarnosti za djelotvorniju učinkovitost biskupijske kurije;¹³⁰ d) kod primjene stečenog stupnja kršćanskog nauka (znanja) potrebnog za vršenje naučiteljske službe Crkve;¹³¹ e) kod primjene dostatne daljnje, bliže i neposredne pripreve za sakramente;¹³² f) kod primjene novog financijskog sustava Katoličke Crkve u Hrvatskoj;¹³³ g) kod primjene odredbi kazne-

¹²⁸ Na tragu Sabora Zakonik traži da osoba bude sposobna za podjelu crkvene službe, tj. da posjeduje one osobine koje se za dotičnu službu zahtijevaju bilo općim bilo krajevnim pravom. Općenito tražene kvalitete su: ljudske, ćudoredne, intelektualne, duhovne, tjelesne i duševne. Usp. J. GARCÍA MARTÍN, *Le norme generali...*, str. 539-542. Govor o provjeri pojedinih crkvenih službi je opravdan, no provjera zahtijeva primjenu načela kanonske pravičnosti i neselektivni pristup provjeri crkvenih službi. Usp. *Službeni vjesnik Zagrebačke nadbiskupije* XCI (2004.), str. 257.

¹²⁹ S obzirom na naše okolnosti primjećuju se ohrabrujući pomaci u sudjelovanju laiku u službi naučavanja, posvećivanja i upravljanja, no još uvijek na razini partikularnog prava nedostaje jasno definiranje pojedinih službi laika, tj. definiranje crkvenih službi prema pastoralnim potrebama pojedine partikularne Crkve. Najočitiiji nedostatak sudjelovanja laika očituje se u vršenje sudske vlasti. Zakonik u kan. 1421, § 2 otvara mogućnost da »biskupska konferencija može dopustiti da i laici budu postavljeni za suce, a od njih se, ako bude potrebno, jedan može uzeti da se sastavi sudsko vijeće«. Hrvatska biskupska konferencija dopušta da se postave i uzmu također i suci laici u smislu kan. 1421, § 2. Usp. *Službene vijesti BKJ* br. 2/1984, str. 1-6. Kao nasljednica spomenute Konferencije, *Hrvatska biskupska konferencija* na svome zasjedanju u Zagrebu, 12. listopada 1994. usvojila je za svoje područje *Dopunske odredbe uz Zakonik kanonskog prava*.

¹³⁰ Kompleksnost službe dijecezanskog biskupa i količina poslova traži osposobljenost osoblja biskupijske kurije, primjenu načela supsidijarnosti i jasno određivanje kompetencija s pretpostavkom potpunog povjerenja. O službe dijecezanskog biskupa usp. L. CHIAPPETTA, *Il Codice di diritto canonico...*, str. 507-532.

¹³¹ Bez dostatnog stupnja kršćanskog nauka (znanja) propovijedanje Božje riječi, katehetsko poučavanje, crkvena misijska djelatnost, katolički odgoj, sudjelovanje u sredstvima društvenog priopćivanja ostaju pokušaji. Opravdan je zahtjev Sabora i Zakonik za formacijom, posebno trajnom. Usp. *ZKP-1983*, kan. 231, § 1; 232-264; 279, §§ 1-3; 555, § 2, 1°; 646; 648-652; 659-661; 724-725; 780; 785, § 2; 788, § 2; 789; 1027, 1032, § 3.

¹³² Usp. SC 19, PO 4; *ZKP-1983*, kan. 843, §§ 1-2.

¹³³ Novi financijski sustav traži informiranost javnosti, formaciju za provođenje i uključenje svih pravnih i fizičkih osoba u taj sustav prema kriterijima pravičnosti. O financijskom sustavu Katoličke Crkve u Hrvatskoj usp. BISKUPI HRVATSKO-SLAVONSKE CRKVENE POKRAJINE, *Odredbe za provođenje financijskog sustava u Zagrebačkoj metropoliji*, u: *Službeni vjesnik Zagrebačke nadbiskupije* 87 (2000.), str. 196-197; BISKUPI HRVATSKO-SLAVONSKE CRKVENE POKRAJINE, *Pismo biskupa Zagrebačke metropolije svećenicima*, u: *Službeni vjesnik Zagrebačke nadbiskupije* 87 (2000.), str. 189-190; BISKUPI HRVATSKE BISPUPSKE KONFERENCIJE, *Financijski sustav Katoličke Crkve u Hrvatskoj*, u: *Službeni vjesnik Zagrebačke nadbiskupije* 87 (2000.),

nog prava,¹³⁴ h) u provedbi zakonitog i pravednog sudskog postupka.¹³⁵ Selektivna primjena obveza, prava, zabrana i preporuka umanjuje djelotvorni moment odredbi u kanonskom pravnom uređenju. Djelotvorni moment predstavlja prostorno i vremensko područje u kojem se utjelovljuju unapređujuće zadaće pozitivnog prava. Djelotvorni moment dokazuje stvarno zastranjenje i plodnost pravnog uređenja, a ostvaruje se na više načina: spontanom vršenjem, nametanjem od strane mjerodavne vlasti i tumačenjem. Rješenje problema treba tražiti u zakonodavcu, sucu, pravniku i naslovniku odredbi, tj. u vjernom vršenju povjerene crkvene službe i ostvarenju odnosa između subjekata utemeljenih na načelu pravednosti.

Nabrojena pitanja i problemi jesu *izazovi* koji traže rješenja i novi pokretački pristup za naše okolnosti. Ubrzani društveni procesi nužno traže stvaranje novih pristupa unutar kojih kanone treba razumjeti u idealnom trokutu kojeg čine: *Sveto pismo, dokumenti II. vatikanskog sabora* i *novi Zakonik*.¹³⁶ U stvaranju novih pristupa s obzirom na odnos Crkve i Države od velike su pomoći *Ugovori između Svete Stolice i Republike Hrvatske*. Ugovori su sklopljeni na temelju međunarodno priznatih načela o vjerskoj slobodi. S jedne strane poštuje se načelo odijeljenosti Crkve od Države, tj. da su svaka u svom poretku neovisne i samostalne, s druge se pak strane promiče zdrava suradnja Crkve i Države. Takva je suradnja poželjna i na našim prostorima, jer su Crkva i Država svaka sa svoga naslova u službi istog čovjeka.¹³⁷

Zaključak

U povijesti Općih crkvenih sabora zapaženo mjesto zauzima briga Crkve da poboljša vlastito pravno uređenje. Plod II. vatikanskog sabora da u toj brizi poboljša vlastito pravno uređenje je *Zakonik kanonskog prava* 1983., apostolska

str. 191-195; BISKUPI HRVATSKO-SLAVONSKE CRKVE NE POKRAJINE, *Pismo biskupa hrvatsko-slavonske crkvene pokrajine vjernicima*, u: *Službeni vjesnik Zagrebačke nadbiskupije* XCI (2004.), str. 136-138; BISKUPI HRVATSKO-SLAVONSKE CRKVE NE POKRAJINE, *Pravilnik za provedbu financijskog sustava*, u: *Službeni vjesnik Zagrebačke nadbiskupije* XCI (2004.), str. 139-143.

¹³⁴ Nakon Sabora materija kaznenog prava je bitno obnovljena u važećem Zakoniku. Usp. L. CHIAPPETTA, *Il Codice di diritto canonico. Commento giuridico-pastorale*, vol. II., Roma, 1996., str. 581-582; N. ŠKALABRIN, *Kaznene mjere u Crkvi*, Đakovo, 2004., str. 17-18. Zakonodavac u VI. knjiga Zakonika (*Kaznene mjere u Crkvi*) ne stavlja naglasak na neprimjenu odredbi kaznene materije, nego na primjeni u onim slučajevima u kojima je nužno zaštititi, sačuvati, obraniti, povećati i usavršiti zajednicu članova Crkve u božanskom životu.

¹³⁵ Npr. prekoračenje roka završetka parnice (kan. 1453), mali broj stalnih zaštitnika (kan. 1490), tražene kvalitete osoba na crkvenim sudištima (kan. 1420, § 4, 1421; 1435; 483, § 2; 1483).

¹³⁶ Usp. GIOVANNI PAOLO II., *Le leggi sono munificio doni di Dio e la loro osserveranza è vera sapienza*, u: *L'Osservatore Romano*, br. 28, (od 4. veljače 1983.), str. 6.

¹³⁷ Usp. *Ugovori između Svete Stolice i Republike Hrvatske* (pred. J. Bozanić – kom. N. Eterović), Zagreb, 2001.

konstitucija o Rimskoj kuriji *Pastor bonus* 1988. i *Zakonik kanona istočnih Crkava* 1990. Na blagdan obraćenja sv. Pavla 25. siječnja 1959. rimski prvosvećenik Ivan XXIII. najavio je da će: 1) sazvati prvu rimsku sinodu; 2) sazvati Opći sabor; 3) obnoviti Zakonik kanonskoga prava 1917. Premda je obnova Zakonika bila najavljena zajedno s Općim saborom, ipak Zakonik vremenski dolazi poslije njega, jer su radovi za njegovo pripremanje, budući da je trebalo da se oslanjaju na Sabor, mogli započeti tek nakon završetka Sabora. Trebalo je proći dvadeset i četiri godine da se ostvari program željenog i očekivanog osuvremenjenja Zakonika. Obnova Zakonika bila je plod jednog zbornog rada u skladu s učiteljstvom i naravi Sabora. Novi, preuređeni i osuvremenjeni Zakonik Crkva je dobila 25. siječnja 1983.

Ono temeljito *novo* što se nalazi u Saboru, osobito u njegovu ekleziološkom nauku, ne udaljujući se nikad od zakonodavne predaje Crkve, jest također *novo* u novom Zakoniku. Među saborskim načelima, koja su posebno utjecali na odredbe važećeg Zakonika, ističu se: nauk prema kojem se Crkva predstavlja kao Božji narod, a hijerarhijska vlast kao služenje; nauk koji prikazuje Crkvu kao zajedništvo i potom određuje međusobne odnose koji moraju vladati između partikularne i opće Crkve te između zbornosti Biskupskog zbora i prvenstva rimskog prvosvećenika; nauk prema kojem svi članovi Božjeg naroda, na sebi vlastit način, sudjeluju u trostrukoj Kristovoj službi: svećeničkoj, proročkoj i kraljevskoj; nauk o dužnostima i pravima vjernika, posebice laika; nauk o karizmama i naglašavanje prava i dužnosti da se vrše; razvoj novih oblika zbornog sudioništva na različitim razinama; kao i ekumenska, misijska i pastoralna usmjerenost Crkve. Istaknuta načela ne iscrpljuju sav teološki sadržaj koji je utjecao na novi Zakonik, nego pomažu da bi se shvatile fundamentalne linije kanonskog pravnog uređenja, napose Zakonika. Zakonik na određeni način možemo shvatiti kao veliki napor da se sam taj nauk, odnosno saborska ekleziologija, prenese u kanonistički govor. »Iako nije moguće sliku Crkve opisanu naukom Sabora savršeno prevesti na kanonistički jezik, ipak Zakonik se uvijek treba vraćati toj slici kao prvotnom uzoru čije crte mora u sebi, koliko je to moguće, izricati po svojoj naravi« (*SDL*). Zakonik ima tako komplementarni karakter u odnosu na Sabor. Izvori Zakonika, koji upućuju na dokumente Sabora, najbolje pokazuju u kakvom su izvanjskom odnosu tj. s formalno-materijalne strane te kolika je stvarna unutarnja povezanost Sabora i Zakonika.

U razdoblju od četrdeset godina nakon Sabora na našim prostorima ostvarena je hrabra preobrazba u crkvenim ustanovama prema saborskim zahtjevima i praktičnim smjernicama. U Zakoniku se nalazi opisan idealni program te preobrazbe koju treba ostvariti. Odredbe Zakonika izložene su opasnosti da ostanu samo mrtvo slovo na papiru, ukoliko se ne ostvare u životu Crkve. Za njihovu provedivost možda će biti potrebno više od jedne generacije da se zakon pretoči u životnu naviku. Bez stvaranja novog pravnog mentaliteta provedivost se čini nemoguća. Uz ostvarenje hrabre preobrazbe u crkvenim ustanovama javljaju se određena pitanja i problemi: neupoznatost sa sadržajem, nezaživljenost pojedinih odredbi, nizak

stupanj pravne kulture, selektivna primjena obveza, prava, zabrana i preporuka. Ubrzani društveni procesi na našim prostorima nužno traže stvaranje novih pristupa unutar kojih kanone treba razumjeti u idealnom trokutu kojeg čine: Sveto pismo, dokumenti II. vatikanskog sabora i novi Zakonik, ostajući svjesni činjenice *Ecclesia semper purificanda, Ecclesia semper renovanda*.

Summary

THE CODE OF CANON LAW – A THEOLOGICAL AND LEGAL JURISPRUDENTIAL SYNTHESIS OF THE COUNCIL

Presuming a general knowledge of the importance of the Second Vatican Council and the organisation of canon law in the life of the Church, the author in his article analyses the relationship (ties) between the documents of the Second Vatican Council and the provisions of the Code of Canon Law from 1983. Amongst the council principles expressing the correct and real image of the Church, which have had a particularly influence on the provisions of the existing Code, the author especially emphasises: doctrine presenting the Church as the People of God, a hierarchical authority as a form of serving; doctrine presenting the Church as a community and defining the relationships which must exist between the particular and universal Church, and between the collegiality of the Bishop's college and the primacy of the Roman Pontiff; doctrine defining that all members of the People of God, in their own right way, participation in Christ's triune office: priestly, prophetic and kingly office; doctrine on the obligations and rights of the faithful, especially the laity; the doctrine on the charismata and emphasis on the rights and obligations for its use; development of new forms of collegial participation at various levels; as well as the ecumenical, missionary and pastoral direction of the Church. The highlighted council principles do not exhaust the whole theological content which have influenced the existing Code, but instead assist in understanding the fundamental organisation of canon law, especially the current Code. The Code should in a specific manner be accepted as a great endeavour transferring doctrine, that is, council ecclesiology into jurisprudential language. The Code's sources, also implying the council documents, best describe the external relationship, i.e. the formal material aspect and the degree to which there exists a real internal connection between the Council and the Code. Revealing the richness of the new and old elements of canon tradition, the Code binds faithfulness with newness: faithfulness to the Council since it transmits it into jurisprudential provisions and faithfulness to the unceasing canonical tradition, constituting a new intelligible chapter, showing a harmonious development of the Church institutions in the continuity of time. The author concludes in his article the necessity of creating a new jurisprudential mentality regarding its applicability, and introduces such issues in an attempt to formulate a new approach to interpreting the Council's guidelines and the Code's provisions in our surroundings.

Key words: Second Vatican Council, the 1983 Code of Canon Law, sources of canon law, renewing the Code, applicability of provisions.